

הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא

לימוד תורה לנשים¹

- א. עניין לימוד תורה לנשים
- ב. האישה ולימוד תורה
- ג. הגדרת התחום והעומק בלימוד תורה לנשים
- ד. תמצית השיטות להלכה

א. עניין לימוד תורה לנשים

תפקידה הרוחני וייעודיה של האישה הישראלית שונים מזה של האיש, והנושא שלנו הוא בכלל זה. אלא, שכאן הדברים אמורים במצווה המוטלת על האיש ולא על האישה. הסיבה לכך, שהאישה אינה מצווה במצווה זו, היא כיוון שטיבעה הרוחני של האישה לא נועד לקליטת התורה בכל משמעותה כאצל האנשים, וכיוון שהמצוות מיועדות ליישוב לפי דרכן, לכן מי שאין בידו חיוב קיום מצוות ת"ת, אינו יכול לקלוט את טבע לימוד התורה בכל מלוא היקפו. זה מסביר את אמרם ז"ל, שלא ללמד תורה לאישה שלא תכנס בה ערמומיות². יחד עם הקדושה והחכמה של התורה, שתקלוט האישה בכליה, תקלוט גם צלילים שאינם מתאימים לאופייה, דהיינו ערמומיות, ואז יש חשש שלא תבינם, ותיישמם שלא כראוי. משול הדבר לנטילת תרופה מבית מרקחת, שצריך רוקח מדופלם לתתה, שאם לא כן, יתכן שתיתן תרופה לא מתאימה, שתסכן את הנוטלה. בהקשר זה מאירים דברי חז"ל על התורה:

"זכה נעשית לו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם המות".

(יומא ע"ב, ע"ב)³

אמנם, יש דברים בתורה שהאישה צריכה ללמוד, כגון דברים שהיא חייבת בהם כשם שהאיש חייב, בעיקר בקיום מצוות שחייבת בהן. לכן, אפשר ללמדה תורה שבכתב, תרי"ג מצוות ויסודותיהן באופן כללי. פרשנות תורה שבכתב הבאה ממעיין תורה שבע"פ, ובהרחבה - דינים ומצוות שהיא חייבת בהם. משניות, בעיקר מסכתות שאם תלמד אותן, תדע לשמור יותר טוב על המצוות, כסדר מועד וכו', כמו כן משניות הנוגעות לחיזוק האמונה צריך ללמד. ולא דווקא משניות אלא כל דבר תורה המחזק את האמונה בהשי"ת, בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ,

¹ מאמר ארוך בנושא זה פורסם לראשונה בספר "האשה וחינוכה". הדברים המובאים כאן עברו שינוי עריכה ותוספת הערות ומקורות.

² סוטה (כ"א, ע"ב): "ר' אליעזר אומר: כל המלמד את בתו תורה מלמדה תיפלות. תיפלות ס"ד? אלא אימא: כאילו למדה תיפלות. א"ר אבהו: מ"ט דר"א? 'אני חכמה שכנתי ערמה', כיון שנכנסה חכמה באדם - נכנסה עמו ערמומית".

³ וכן תענית ז', ע"א-ע"ב.

וכל יסודות הדת. עיקר הלימוד צריך להיות בדברים הנוגעים למעשה, ולא לשם עצם לימוד מצוות התורה.

ב. האישה ולימוד תורה

שאלה: כתוב שאין מוסרין דברי תורה לנשים⁴, "ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים". מה פירוש "אין מוסרין"? תשובה: המאמר הנ"ל מתייחס למסירת ד"ת עמוקים, הדורשים מהלומד עמלות יתירה ומתמדת כדי להשיג את כוונת הדברים. בלא מידת עיון מספיקה יש לחשוש שהלומד יבוא לידי זלזול באותם ד"ת. כדי למנוע מצב של ביזיון ד"ת דוגמת זה, עדיף להניח לד"ת להיאבד מאליהם, ולא להצילם ע"י מסירה לאדם שלא יטרח לעסוק בהם במידה הדרושה. אם כי בהגדרת ד"ת הדורשים יגיעה יתירה, אין כלל השווה לכל נפש, כפי שנברר בהמשך הדברים (על לימוד שאין עמו מידת עיון מספיקה הזהירו חז"ל בשבת פ"ה, ע"ה): "למיימינים בה סמא דחיי", ופירש"י למיימינים בה, לעוסקים בכל כוחם וטרודים לדעת סודה וכו' ועיין בתענית ז', ע"א⁵ ובירושלמי ע"ז פ"ב, ה"ז⁶.

כדי להבין את הסיבה, שכללו את הנשים בין תלמידים שאין ללמדם ד"ת עמוקים, יש להקדים ולומר, כי המתמצא בדברי חז"ל ומשיג את משמעותם, מכיר שבמאמרים קצרים יש מיצוי של שיטות הנוקבות ויורדות עד מעמקי הנפש, ובחלקם נודעו בעולם בתקופה האחרונה. על כיוצא בזה במאמרי חז"ל המקיפים נושאים עמוקים ורחבים בסגנון קצר, כבר כתב הרמב"ם:

"כבר כללו חכמים ע"ה כל העניין הזה בלשון הקצר ביותר שיכול להיות, והקיפו את העניין הקף שלם מאד מאד עד שכאשר אתה מתבונן בקוצר אותם מלים איך נאמרו על העניין הגדול הזה העצום הזה שכבר חוברו חיבורים ולא הקיפו את כולו, תדע שהוא נאמר בכח אלקי בלי שום ספק כלל".

(שמונה פרקים סוף פ"ה)

⁴ ירושלמי סוטה פ"ג, ה"ד.

⁵ "תניא - היה ר' בנאה אומר: כל העוסק בתורה לשמה - תורתו נעשית לו סם חיים, שנאמר: 'עץ חיים היא למחזיקים בה', ואומר: 'רפאות תהי לשרד', ואומר: 'כי מוצאי מצא חיים'. וכל העוסק בתורה שלא לשמה - נעשית לו סם המות, שנאמר: 'יערף כמטר לקחי' ואין עריפה אלא הריגה, שנאמר: 'וערפו שם את העגלה בנחל'".

⁶ "בשעה שתלמידין קטנים, כבוש לפניהן דברי תורה. הגדילו ונעשו כעתודים, גלה להם רזי תורה. ודא מסייעה למה דתני רבי שמעון בן יוחאי: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, מה הסימה הזאת אינה נגלית לכל ברייה, כך אין לך רשות לשקע את עצמך בדברי תורה אלא לפני בני אדם כשרין" - "שלפעמים צריך אתה להסתיר אותם" - פני משה שם.

מדברי חז"ל יש ללמוד, שהדרכים הרוחניות של האנשים שונות משל הנשים. אחד התחומים שבעיקרו הם שווים ובמגמותיהם הם חלוקים, הוא התכונה שיש בכל אדם להתמיד בדרכו ולעמוד נגד הזרם. ובלשונו של הרמב"ם:

"מידה זו בכל אדם שכל זמן שהוא הולך בדרכי החכמה והצדק הוא מתאוה להם ונמשך אחריהן".

(הל' תשובה פ"ו ה"ה)

בתחום זה יש שתי מגמות: המגמה האחת הינה בכיוון של אחיזה מתמדת בדרך ובמדרגה שכבר הושגו, ובמגמה זו יש עדיפות לנשים. וע"ז אמרו בברכות:

"גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה את הנשים יותר מלאנשים, שנאמר (ישעיה ל"ב, ט'): נשים שאננות קומנה שמענה קולי, בנות בוטחות האזנה אמרתי".

(י"ז, ע"א)

כלומר מאחר שיש יותר ביטחון שהנשים הכשרות תשארנה במדרגתן יותר מאשר האנשים, לכן שכרן מובטח יותר.

המגמה השנייה היא בכיוון של השתדלות להשיג דרכים ודרגות הדורשים יגיעה וטרחה יתירים ומתמידים, ובמגמה זו יש עדיפות לאנשים (עיין ביומא ס"ו, ע"ב⁷; ע"א, ע"א⁸; ובירושלמי פסחים פ"א, ה"א⁹). ועל יסוד זה נאמרו דברי חז"ל בעניין ת"ת לנשים. כשהמדובר הוא בתחום של ד"ת, שלהבנתם אין די בעיון רגיל של הלומד, אלא נדרש להם עמל מתמיד, בריכוז ועיון מעמיק ברעיון וההגדרה הגנוזים בהם, וכל מי שסביר להניח שלא יטרח במידה הראויה אין למוסרם לו.

בדרך זו נאמרו גם דברי חז"ל, על המלמד בתו תורה שהוא כמלמדה תיפלות, כלומר מאחר שלא תשיג בשלמות את דברי התורה שילמדה, הרי ייראו בעיניה כתיפלות, והדבר יכול לגרום גם לזלזול בד"ת ברבים, ע"י שתודיע לחברותיה ד"ת שאינם מובנים על ידה כהלכתם, או שמחמת זה תלעג לאותם ד"ת. וכבר אמרו במדרש:

"תורת ד' תמימה משיבת נפש, אימתי היא תמימה כאשר היא משיבת נפש, אימתי היא משיבת נפש כאשר היא תמימה".

(ילקוט שמעוני תהלים י"ט)

⁷ "שאלה אשה חכמה את ר' אליעזר: מאחר שמעשה העגל שוין מפני מה אין מיתתן שוה? אמר לה: אין חכמה לאשה אלא בפלך, וכן הוא אומר: 'וכל אשה חכמת לב בידיה טוה'".

⁸ "אמר רבי ברכיה: אלו תלמידי חכמים שדומין לנשים ועושין גבורה כאנשים" - "שדומין לנשים, ענותנין ותשושי כח" - רש"י.

⁹ "ר' ירמיה בשם ר' זעירה: לית כאן אפי' נשים, נשים עצמן הן נאמנות מפני שהן עצילות והן בודקות כל שהוא" ומסביר הפני משה שהן אינן נאמנות מפני שהן עצילות ובדבר שהוא טורח לא טורחות.

הפירוש הנ"ל הוא לפי פירושים של הרמב"ם בהל' ת"ת פ"א, הי"ג¹⁰ והראב"ד בפ"י לתו"כ פ"א¹¹ וספ"ח והמאירי בסוטה כ', ע"א ורבנו משה מקוצי בסמ"ג מ"ע י"ב¹² והטור והשו"ע¹³ (יו"ד סי' רמ"ו, סי' א). אבל מפני רש"י¹⁴ נראה, שהסיבה היא משום שעם העיון מתווספת ערמומיות, וכמ"ש "משנכנסת חכמה באדם נכנסת עמה ערמומית", והדבר עלול להיות מנוצל לשלילה. והשמירה מכך היא קודם כל ע"י לימוד לשם קיום מצוות ת"ת, שמלבד עצם קיום מצוות ת"ת, ניתנת בכך גם מסגרת מחזקת ללימוד, וכמ"ש בתענית:

"כל העוסק בתורה לשמה נעשית לו סם חיים..."

(ז', ע"א)

וברש"י:

"לשמה, משום כאשר ציווני ד' אלוקי ולא כדי להקרות רבי".

(שם)

ועיין בירושלמי ברכות פ"ה, ה"א ובחידושי הגר"א לברכות (ח', ע"א). ואם כי המאמר הנ"ל נאמר דרך זירוז והערה ללימוד לשם מצווה כי בדרך כלל מי שהוא בחזקת כשרות ממשיך בצדקתו ואין לחשוש כ"כ שינצל את תחכמו לשלילה, ולכן האנשים החייבים בת"ת אין לפוטרים גם אם לימודם הוא שלא לשמה, אבל הנשים שאינן חייבות בת"ת מנעו חז"ל את לימודן משום חשש תקלה של המיעוט. וכיו"ב מצינו במגילה כ"ה, ע"ב¹⁵ עיי"ש במהרש"א¹⁶.

ג. הגדרת התחום והעומק בלימוד תורה לנשים

אולם, לכל השיטות, אין הגדרה אחת לתחום ורמת הלימוד שמנעה חז"ל מנשים, כי במקום ושדרגת כושר הלימוד ורצינות היחס והשאיפה

¹⁰ "צו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה מפני שרוב הנשים אין דעתם מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן, אמרו חכמים: כל המלמד את בתו תורה כאילו למדה תפלות. במה דברים אמורים? בתורה שבעל פה אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה, ואם למדה אינו כמלמדה תפלות".

¹¹ "מפני שאיפשר בכל אלה לבא עליהם לידי קלקול, לידי פריצות וזלזול המצווה לפי שאינן זהירות לקיימן כראוי".

¹² "אמרינן בסוטה פרק הנוטל: כל המלמד בתו תורה כאילו מלמדה תפלות, ונראה הדברים דווקא תורה שבעל פה שעל ידי כן נכנס בה ערמומית אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחילה, ואם למדה אינו כמלמדה תפלות".

¹³ "צו חז"ל שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד, ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן".

¹⁴ סוטה (כ"א, ע"ב), "כאילו, שמתוכה היא מבינה ערמומית ועושה דבריה בהצנע".

¹⁵ "מעשה עגל השני נקרא ולא מתרגם. איזה מעשה עגל השני, מן ויאמר משה עד וירא משה. תניא: ר"ש בן אלעזר אומר: לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו שמתוך תשובה שהשיבו אהרן למשה פקרו המערערים, שנאמר: ואשליכהו באש ויצא העגל הזה".

¹⁶ פרש"י במתניי פן יטעו ע"ה ויאמרו ממש היה בו וכו', ומה"ט קאמר בסמוך דפקרו המינים.

ללימוד ברורים, גם תחום ורמת הלימוד משתנים בהתאם, וכפי שמבואר במקומות רבים שאישה העוסקת בתורה מקיימת בכך מצוות ת"ת כאינו מצווה ועושה. כי הלימוד מיוזמתה מראה, שכוונתה לטובה ויחסה רציני, כמבואר במהרי"ל ובדרישה (שיובאו להלן בברור ההלכה). ומזה יש ללמוד לכל מקום שברור מהי דרגת האישה בכושר הלימוד. וכן נראה מדברי הרמב"ם בעניין דרשות חז"ל:

"שהם לתכלית גדולה מאוד במה שהם כוללים מן הרמזים העמוקים והעניינים הנפלאים... ועניינים אלו אינם נלמדים ברבים אלא בדרך חידה ומשל כדי לכלול הנשים, כדי שכשתגיע דעתן לשלמות ראויה ידעו עניין אותם המשלים".

(הקדמה לפירוש המשניות)

הרי, שגם כשאין הנושאים העמוקים מובנים כשהם נאמרים במפורש, אין להימנע מלאומרם גם לנשים בדרך שתובן לאחר זמן, וכ"ש שניתן ללמד נושאים, שלהבנתם כראוי מספיק לאומרם כמו שהם. והכלל בזה הוא, שיש לדעת בוודאות, שהלימוד המבוקש ראוי להשגה לפי כבודה של תורה ע"י הלומדת (אם כי בהגדרת מידת הוודאות יש לדון הרבה מהי ההוכחה הדרושה לכך, ואין להאריך כאן).

ד. תמצית השיטות להלכה

איסור הלימוד הוא לימוד להשגה והעמקה, ולא עצם העברת הידיעה של דברי תורה, וכפי שמבואר בט"ז (יו"ד רמ"ו, סק"ד). ועיין בשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' מ"ה) שהאיסור הוא ללמוד פלפול וסברות, אבל בלי זה מותר. ועיי"ש שכתב, שאם למדה בעצמה, אין זה כלימוד תיפלות שהיא מתכוונת לטובה, והביא שם מהסמ"ק שהיא לא גרעה מגוי שלמד תורה. וכ"כ בביאור הגר"א בסימן רמ"ו, סקכ"ב, שאישה שלמדה תורה מקבלת שכר שהרי לא גרעה מגוי. ואם כי גוי רשאי ללמוד רק ז' מצוות דבני נח, זה מפני שלא ניתן להם יותר והוא גזל, אבל התורה ניתנה לכל ישראל כולל נשים.

מדברי המהרי"ל נלמד, שהאיסור הוא רק לאב שמלמד את בתו הקטנה שאין מכירים בה לאן תפנה, אבל הגדולה "שחזינן שמתכוונת לטובה" אין זה בכלל הגזירה. ועיין מאירי סוטה (כ"א, ע"א¹⁷) שהאיסור נאמר משום שאישה אינה רוצה שיהיה בעלה עם הארץ ולא ידע רק הצורך ההכרחי ובלבד שיטפל בה "ומעתה איך תעמוס עליה עול תורה ואף של בעלה קשה לה" (ולפי"ז כשרואים שרוצה שבעלה יהיה דווקא תלמיד

¹⁷ ד"ה ר' יהושע - "ולי נראה לפרש רוצה שיהא בעלה עם הארץ ואינו יודע אלא מעט בכדי הצורך ההכרחי ושיהא מיטפל עמה משיחו לה תשעה קבין ר"ל חכמה יתרה ושיהא פורש ממנה מתוך חכמתו... ומעתה היאך תעמוס עליה עול תורה ואף של בעלה קשה לה".

חכם, ומוכנה להעמיס על עצמה עול עולם הזה ובלבד שבעלה ילמד, בבנות כאלה לפי המאירי לא אסרו חז"ל. ולפי זה בבנות שניכר וידוע שאינן בכלל נשים אלו לא אסרו חז"ל.

מפורש בדרישה על מה שכתוב בטור, שלא ילמד אדם בתו תורה - מפני שרוב נשים אין דעתן מכוונת להתלמד, אבל אם למדה לעצמה אנו רואים שיצאה מהרוב וכו'. אבל האב אינו רשאי ללמדה (ואף הרדב"ז בשו"ת כתב שרשות בידה ללמוד). בדינים ובמצוות שנשים מוזהרות, פסק בשו"ע שצריך ללמדן ובה נכלל לכאורה הרבה משניות שעוסקות רק בדינים והוראות הנחוצים לנשים, ומותר ללמדן בלי פלפול וסברות, כמו שכתב המהרי"ל הנ"ל. הלכה זו כוללת את כל ענייני האמונה בד' יתברך ובתורתו, בי"ג העיקרים וענייני תשובה ומידות, ולכאורה זה מה שכתב הרמב"ם שמותר ללמד נ"ך לנשים שאמרו חז"ל¹⁸ נבואה שנצרכה לדורות נכתבה, והנבואה נצרכה לנשים כאנשים, וכמובא במסכת מגילה שאסתר למדה בבית אביה את הפסוק "בנפול אויבך אל תשמח".

ועיין רמב"ן סוף מניין מצוות ל"ת, שסובר שיש ל"ת "השמר לך פן תשכח וכו'" המכוון על אמונת התורה. וי"ל שעל שכחת אמונת התורה, הוזהרו נשים כאנשים. ועיין אגרת הגר"א, וראה בחוט המשולש, שמעיד על החתם סופר זצ"ל שלימד את בנותיו פירוש הרמב"ן על התורה. ובש"ס מבואר בכמה מקומות שתנאים דרשו דברי תורה לפני נשים. ובאמת נראה שזה תלוי במה שנחלקו בגמרא (ר"ה ל"ג, ע"א), אם נשים מקיימות מצווה כשאינן מצוות על כך, והיא המחלוקת הגדולה בדין נשים סומכות. והראשונים נחלקו על סמך זה אם הן רשאיות לברך על כך, והוא הדין במצוות תלמוד תורה.

ובראב"ד בתורת כהנים (ריש פ' ויקרא) מפורש שזה כולל גם דין לימוד של נשים. וכנראה זוהי גם דעת הרמב"ם בהלכות סוטה, שפסק שזכות נשים שלמדו תורה מגינה עליהן. אם כי בסוגיה בסוטה לא אמרו כן, אלא שזה תלוי במחלוקת הנ"ל האם נשים סומכות.

ועיין בריא"ז (על מס' סוטה כ"א, ע"ב), שנראה שדעתו לפסוק למעשה כבן עזאי, שמותר לנשים ללמוד תורה. וכ"כ באוצר המלך לר' צדוק הכהן מלובלין.

וכן בתוספתא (ברכות פ"ב, הי"ב), ובירושלמי (ברכות פ"ג, הי"ד) המובאים בספר האשכול שניות ויולדות מותרות לקרוא בתורה ולשנות במשנה, במדרש, בהלכות ובאגדות.

ויש לחזור ולומר, שכשנשים לומדות תורה שבע"פ, יש להדגיש את פסק ההלכה למעשה, ולא את הצד הפלפולי. כגון, כשלומדים משניות

¹⁸ מגילה י"ד, ע"א.

עם פירוש ר"ע מברטנורא, הוא מסיים דבריו לרוב - והלכה כר' פלוני, או כר' אלמוני, יש להדגיש לפנייהן סיומת זו של המשנה. יש להוסיף שאם רצתה ללמוד מעצמה, נפסק להלכה שיש לה שכר. אך יש לכוון חינוכה יותר ליראת שמים ואמונת חכמים. ועל המחנכים מוטלת עבודת קודש זו של הגברת יראת השמים והאמונה.